

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατάλογος εικόνων

xv

Εισαγωγή

1

Αυτό το βιβλίο δεν είναι μια ιστορία του περίπλοκου μεταμοντέρνου λοιμού του καιρού μας ούτε μια γενική ιστορία των πανδημιών. Είναι μια γενική ιστορία των καταστροφών κάθε είδους – γεωλογικών και γεωπολιτικών, βιολογικών και τεχνολογικών. Γιατί πώς αλλιώς θα δούμε τη δική μας καταστροφή –ή οποιαδήποτε καταστροφή– υπό τη σωστή οπτική;

Κεφάλαιο 1

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

19

Μολονότι στη σύγχρονη εποχή το προσδόκιμο ζωής έχει βελτιωθεί σε τεράστιο βαθμό, ο θάνατος παραμένει αναπόφευκτος και, σε απόλυτους αριθμούς, είναι πιο συνηθισμένος από ποτέ. Ωστόσο, έχουμε αποξενωθεί από τον θάνατο. Τελικά είμαστε καταδικασμένοι όχι μόνο ως άτομα αλλά και ως ανθρώπινο γένος. Όλες οι παγκόσμιες θρησκείες και ορισμένες κοσμικές ιδεολογίες έχουν επιδιώξει να κάνουν αυτό το τέλος, τη συντέλεια του κόσμου, να φαίνεται πιο κοντινό (και πιο άμεσο) από ό,τι είναι στην πραγματικότητα. Όμως αυτό που θα πρέπει να φοβόμαστε είναι μια μεγάλη καταστροφή και όχι μια Δευτέρα Παρουσία. Από τις μεγάλες καταστροφές στην ανθρώπινη ιστορία, οι μεγαλύτερες ήταν οι πανδημίες και οι πόλεμοι.

Κεφάλαιο 2

ΚΥΚΛΟΙ ΚΑΙ ΤΡΑΓΩΔΙΕΣ

43

Μια καταστροφή είναι εγγενώς μη προβλέψιμη, επειδή οι περισσότερες καταστροφές (από τους σεισμούς μέχρι τους πολέμους) δεν έχουν κανονική κατανομή αλλά τυχαία ή βάσει των νόμων δύναμης. Οι κυκλικές θεωρίες της ιστορίας δεν μπορούν να παρακάμψουν αυτό το δεδομένο. Οι καταστροφές μοιάζουν περισσότερο με τις τραγωδίες. Όσοι προσπαθούν να τις προβλέψουν είναι απίθανο να εισακουστούν. Εκτός από το ότι προβλέπουν περισσότερες καταστροφές από εκείνες που συμβαίνουν πραγματικά, οι Κασσάνδρες αντιμετωπίζουν και ένα μεγάλο φάσμα γνωστικών μεροληψιών. Τελικά, αντιμέτωποι με την αβεβαιότητα, οι περισσότεροι άνθρωποι αποφασίζουν να αγνοήσουν την πιθανότητα ότι οι ίδιοι ως άτομα θα είναι τα θύματα μιας καταστροφής. Την ανθρωπότητα την εκφράζει το τραγουδάκι που έλεγαν οι Βρετανοί στρατιώτες στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο: «Οι καμπάνες της κόλασης ηχούν ντιν-νταν/για σένα αλλά όχι για μένα».

Κεφάλαιο 3

ΓΚΡΙΖΟΙ ΡΙΝΟΚΕΡΟΙ, ΜΑΥΡΟΙ ΚΥΚΝΟΙ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΩΝ ΔΡΑΚΩΝ 69

Οι καταστροφές συχνά προβλέπονται (γκρίζοι ρινόκεροι), εντούτοις ακόμα και μερικές καταστροφές που είχαν προβλεφθεί μπορεί να εμφανιστούν εντελώς απρόσμενα (μαύροι κύκνοι). Κάποιες καταστροφές έχουν συνέπειες πέρα από την υπερβάλλουσα θνησιμότητα, συνέπειες που τις κάνουν να ξεχωρίζουν (βασίλεις των δράκων). Οι καταστροφές δεν είναι ούτε μόνο «φυσικές» ούτε μόνο «ανθρωπογενείς». Οι αποφάσεις για τη δημιουργία οικισμών κοντά σε δυνητικές ζώνες καταστροφής –όπως είναι ένα ηφαίστειο, ένα τεκτονικό ρήγμα, ένας ποταμός που γνωρίζει σοβαρές πλημμύρες– καθιστούν, από μερικές απόψεις, ανθρωπογενείς τις περισσότερες φυσικές καταστροφές. Με όρους απώλειας ανθρωπινων ζώων οι μεγαλύτερες καταστροφές συμβαίνουν στην Ασία. Η μεγάλη αμερικανική καταστροφή δεν ήταν και τόσο καταστροφική με ασιατικά κριτήρια.

Κεφάλαιο 4

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ 105

Ο παράγοντας που καθορίζει την κλίμακα μιας καταστροφής είναι αν υπάρχει ή όχι μετάδοση. Επομένως, η δομή των κοινωνικών δικτύων είναι εξίσου σημαντική με τις εγγενείς ιδιότητες ενός παθογόνου μικροοργανισμού ή οποιουδήποτε άλλου πράγματος (λ.χ. μιας ιδέας) που μπορεί να εξαπλωθεί με γοργό ρυθμό. Οι άνθρωποι, πολύ προτού κατανοήσουν την πραγματική φύση των ασθενειών τις οποίες επιδίωκαν να αντιμετωπίσουν, από την ευλογία μέχρι τη βουβωνική πανώλη, αντιλήφθηκαν την αποτελεσματικότητα την οποία είχαν οι καραντίνες, η κοινωνική αποστασιοποίηση και άλλα μέτρα που σήμερα τα αποκαλούμε «μη φαρμακευτικές παρεμβάσεις». Η ουσία αυτών των μέτρων έγκειται στην τροποποίηση των δομών του δικτύου, έτσι ώστε το δίκτυο να γίνει ένας κόσμος λιγότερο μικρός. Αυτές οι τροποποιήσεις μπορεί να είναι αυθόρμητες προσαρμογές της συμπεριφοράς, αλλά συνήθως είναι αναγκαίο να προσδιορίζονται ιεραρχικά και να είναι υποχρεωτικές.

Κεφάλαιο 5

Η ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΑΥΤΑΠΑΤΗ 141

Ο 19ος αιώνας ήταν εποχή σημαντικών προόδων, ιδίως στη βακτηριολογία. Όμως δεν θα πρέπει να δεχτούμε αβασάνιστα μια ερμηνεία συνεχούς προόδου της ιατρικής. Ο αιώνας των αυτοκρατοριών επιτάχυνε τον ρυθμό των ερευνών για τα λοιμώδη νοσήματα, αλλά επίσης επιτάχυνε τον ρυθμό της παγκοσμιοποίησης της παγκόσμιας οικονομίας, δημιουργώντας νέες ευκαιρίες για τις ασθένειες, που δεν αντιμετωπίζονται όλες με εμβόλιο ή με θεραπεία. Η γρίπη του 1918 ήταν μια ζοφερή αποκάλυψη των ορίων της επιστήμης. Σημαντικές πρόοδοι στην κατανόηση των κινδύνων μπορούν να αντισταθμίζονται από την αυξημένη ενοποίηση και ευπάθεια των δικτύων.

Κεφάλαιο 6

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ

175

Έχουμε την τάση να αποδίδουμε μεγάλο μέρος της ευθύνης για τις πολιτικές και στρατιωτικές καταστροφές σε ανίκανους ηγέτες. Ακούγεται ευχάριστα η ανάλυση του Ινδού οικονομολόγου Αμάρτια Σεν που λέει ότι οι λιμοί προκαλούνται από αυταρχικές κυβερνήσεις και από αναπόφευκτες αποτυχίες της αγοράς και όχι από ελλείψεις τροφίμων, καθώς και ότι η δημοκρατία είναι η καλύτερη θεραπεία για τους λιμούς. Αυτή η θεωρία μπορεί να εξηγήσει μερικούς από τους χειρότερους λιμούς στη διάρκεια ενάμιση αιώνα από τη δεκαετία του 1840 μέχρι τη δεκαετία του 1990. Γιατί όμως να ισχύει ο νόμος του Σεν μόνο για τους λιμούς; Γιατί να μην ισχύει για την πιο ανθρωπογενή απ' όλες τις καταστροφές, τους πολέμους; Αποτελεί παράδοξο ότι η μετάβαση από τις αυτοκρατορίες σε κατά το μάλλον ή ήττον δημοκρατικά έθνη-κράτη συνοδεύτηκε από πάρα πολλούς θανάτους και καταστροφές.

Κεφάλαιο 7

ΟΙ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ ΣΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ:

ΑΠΟ ΤΟ «BOOGIE WOOGIE FLU» ΜΕΧΡΙ ΤΟ «EBOLA IN TOWN»

213

Το 1957 η ορθολογική αντίδραση σε ένα νέο και φονικό στέλεχος γρίπης έμοιαζε να είναι ο συνδυασμός της φυσικής ανοσίας της αγέλης και του επιλεκτικού εμβολιασμού. Δεν έγιναν λοκντάουν και δεν έκλεισαν τα σχολεία, παρότι η ασιατική γρίπη του 1957 ήταν σχεδόν εξίσου επικίνδυνη με την Covid-19 του 2020. Η επιτυχία της αντίδρασης του Αϊ-ζενχάουερ αντανakλούσε όχι μόνο την ετοιμότητα της ομοσπονδιακής κυβέρνησης εκείνη την περίοδο, αλλά και την πολύ βελτιωμένη διεθνή συνεργασία σε ζητήματα δημόσιας υγείας εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου. Εντούτοις, οι επιτυχίες των δεκαετιών του 1950, του 1960 και του 1970 ήταν απατηλές. Το HIV/AIDS αποκάλυψε τις αδυναμίες τόσο των εθνικών όσο και των διεθνών οργανισμών. Το ίδιο έκαναν, αν και με διαφορετικό τρόπο, το σοβαρό οξύ αναπνευστικό σύνδρομο (SARS), το αναπνευστικό σύνδρομο της Μέσης Ανατολής (MERS) και ο Έμπολα.

Κεφάλαιο 8

Η ΦΡΑΚΤΑΛ ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΩΝ

251

Ατυχήματα συμβαίνουν και θα συμβαίνουν, από τον Τιτανικό μέχρι το Τσάλεντζερ και το Τσερνόμπιλ. Οι μικρές καταστροφές είναι σαν μικρογραφίες των μεγάλων καταστροφών αλλά, επειδή είναι λιγότερο πολύπλοκες, τις κατανοούμε ευκολότερα. Κοινό γνώρισμα όλων των καταστροφών, είτε πρόκειται για ναυάγια είτε για την έκρηξη πυρηνικών αντιδραστήρων, είναι ο συνδυασμός του λάθους χειρισμού και του λάθους της διοίκησης. Συχνά σε μια καταστροφή το σημείο αστοχίας δεν βρίσκεται στην κορυφή (στα άτομα που είναι μακριά από το σύστημα) ή στο σημείο επαφής του ανθρώπου με το τεχνολογικό σύστημα, αλλά στο μεσαίο επίπεδο της διοίκησης – αγαπημένη αντίληψη του φυσικού Ρίτσαρντ Φάινμαν και μια διαπίστωση με δυνατότητα γενικής εφαρμογής.

Όπως πολλές πανδημίες στο παρελθόν, η Covid-19 ξεκίνησε από την Κίνα. Όμως οι ποικίλες επιπτώσεις της νόσου στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου δεν ήταν οι αναμενόμενες. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν ήταν καθόλου καλά προετοιμασμένα για μια πανδημία και τα πήγαν άσχημα. Όμως, χώρες όπως η Ταϊβάν και η Νότια Κορέα είχαν βγάλει τα σωστά διδάγματα από το SARS και το MERS. Θα ήταν δελεαστικό να επιρρίψουμε τα δεινά των Άγγλων και των Αμερικανών στην ανικανότητα λαϊκιστών ηγετών. Ωστόσο, κάτι βαθύτερο είχε πάει στραβά. Και στις δύο περιπτώσεις απέτυχε η γραφειοκρατία του συστήματος δημόσιας υγείας. Επίσης, ο ρόλος τον οποίο έπαιξαν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στη διάδοση ψευδών ειδήσεων σχετικά με την Covid-19 είχε ως συνέπεια την κακή και ενίοτε επιζήμια επίδραση στη συμπεριφορά του κοινού.

Η μετάβαση από τον εφησυχασμό στον πανικό στα μέσα Μαρτίου του 2020 ανάγκασε πολλές χώρες να επιβάλουν καταστροφικά από οικονομική άποψη λοκντάουν. Ήταν τα λοκντάουν η σωστή λύση στο πρόβλημα της Covid-19; Η απάντηση είναι πιθανώς όχι, αλλά δεν ήταν έξυπνο από τη μεριά των Ηνωμένων Πολιτειών να επιχειρήσουν τη βιαστική επάνοδο στην κανονικότητα το καλοκαίρι του 2020 χωρίς επαρκή τεστ και μέτρα ανίχνευσης. Το προβλέψιμο αποτέλεσμα ήταν ένα δεύτερο, μικρότερο κύμα και μια ανάκαμψη της οικονομίας με «σχήμα χελώνας». Λιγότερο προβλέψιμη ήταν η σχεδόν επαναστατική πολιτική έκρηξη για το ζήτημα του ρατσισμού, η οποία είχε εντυπωσιακές ομοιότητες με μαζικά κινήματα που είχαν εκδηλωθεί σε προηγούμενες πανδημίες.

Πολλοί πιστεύουν ότι η κρίση της Covid-19 καταδικάζει τις Ηνωμένες Πολιτείες σε σχετική παρακμή έναντι της Κίνας. Πιθανώς πρόκειται για λάθος εκτίμηση. Οι αυτοκρατορίες της εποχής μας –οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Κίνα και η Ευρωπαϊκή Ένωση– όλες τα πήγαν χάλια στην πανδημία, η καθεμιά με διαφορετικό τρόπο. Όμως είναι δύσκολο να αντιληφθούμε για ποιον λόγο οι χώρες που χειρίστηκαν καλά την πανδημία θα ήταν πρόθυμες να ενταχθούν στο αυτοκρατορικό πανοπτικό του Σι Τζινπίνγκ. Από μερικές απόψεις, η κρίση έδειξε ότι διατηρείται η αμερικανική ισχύς: στα χρηματοοικονομικά, στην κούρσα για την ανάπτυξη εμβολίου και στον τεχνολογικό ανταγωνισμό. Οι φήμες για αμερικανική καταστροφή είναι για μία ακόμα φορά υπερδιογκωμένες. Ίσως λόγω αυτής της υπερδιόγκωσης, αυξάνεται ο κίνδυνος όχι μόνο ενός ψυχρού αλλά και ενός θερμού πολέμου.

Δεν μπορούμε με κανέναν τρόπο να ξέρουμε ποια θα είναι η επόμενη καταστροφή. Ο μετριοπαθής στόχος μας θα πρέπει να είναι να κάνουμε τις κοινωνίες μας και τα πολιτικά μας συστήματα πιο ανθεκτικά από ό,τι είναι σήμερα – και, ιδεωδώς, αντιεύθραυστα. Αυτό απαιτεί να κατανοήσουμε καλύτερα τη δομή των δικτύων και τις γραφειοκρατικές δυσλειτουργίες. Όσοι θα συναινούσαν σε έναν νέο ολοκληρωτισμό πλήρους επιτήρησης στο όνομα της δημόσιας ασφάλειας φαίνεται να μην αντιλαμβάνονται ότι μερικές από τις χειρότερες καταστροφές τις οποίες περιγράφουμε σε αυτό το βιβλίο προκλήθηκαν από ολοκληρωτικά καθεστώτα.

Υστερόγραφο	405
Ευχαριστίες	415
Σημειώσεις	417
Ευρετήριο	503